

דוד רטנר, שומעים שחור: מוזיקה שחורה וזהות בקרב צעירים יוצאי אתיופיה בישראל. תל אביב: רסלינג, 2015. 204 עמ'.

מוטי רגב

ספר זה מציג פרי של מחקר אתנוגרפי בקרב נערים יוצאי אתיופיה בישראל, שנבחנו בו פרקטיקות שונות של כינון זהות, ובמרכזן העיסוק בסגנונות מוזיקה פופולרית. גילוי נאות: מדובר בעיבוד של עבודת דוקטורט, שהייתי אחד משופטיה. המעבר למתכונת של ספר מוקק את המסר ואת האמירה, שעיקרם העברה נהירה וברורה של חוויית הזהות המורכבת בקרב הנערים הנחקרים, ובייחוד חוויית ה"שחורות" והשאלה כיצד היא נקשרת לעולמות תוכן שונים. רטנר מנתח בספר את מרכזיותה של המוזיקה ה"שחורה" בחיי הנערים הנחקרים, ובייחוד את מוזיקת ההיפ-הופ ואת האופנים השונים שהיא משמשת בהם בחייהם. בניתוחו יש משום תרומה של ממש להבנה סוציולוגית ואנתרופולוגית כללית של מקומם התרבותי של סגנונות מוזיקה פופולרית בישראל ובחברה העולמית בת-זמננו.

לאחר פרק תאורטי הממסגר את התוכן בהקשר של השיח הסוציולוגי על החברה הישראלית, על זהות, גלובליזציה וצעירים ועל מוזיקה פופולרית, ובייחוד היפ-הופ, ולאחר פרק המתאר את מתודולוגיית המחקר, מצויים שלושה פרקים המהווים את מוקד העבודה. פרקים אלו הם למעשה דיווח, תיאור וניתוח של הממצאים האתנוגרפיים עצמם. רטנר הוא חוקר אתנוגרפי רגיש, היודע לזהות דקויות של משמעות ולפרש את הדברים הנאמרים לו, וגם את מראה עיניו, בהקשרים תרבותיים מורכבים. הספר משופע בציטוטים של דברי הנערים הנאמנים לסגנון דיבור, ובתוך כך הוא מציג הערות פרשניות הממקמות את הדברים בהקשרים חברתיים ותרבותיים מידיים, אך גם כלליים ורחבים. מתוך תצפיותיו ושיחותיו עם המרואיינים הוא מחלץ שלוש קטגוריות עיקריות של זהות "שחורה" של הנערים יוצאי אתיופיה. כל אחת מהן מבוססת על זיקה להיבט

* פרופ' מוטי רגב, המחלקה לסוציולוגיה, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה.
דואר אלקטרוני: mottire@openu.ac.il

מגמות, 2017, נב(2), 333-335

© כל הזכויות שמורות

סגנוני אחר של מוזיקה "שחורה", והדבר משרת אותו היטב כדי להמחיש את סוגיית ה"שחורות" המאחדת את הנערים מצד אחד, ומן הצד האחר את העובדה שבין הנערים לבין עצמם מתקיימת שונות בחוויות זהות.

שלוש הקטגוריות שרטנר מאתר במחקרו כוללות את אוהדי ההיפ־הופ והראפ, את אוהדי הרגאיי לגונוני השונים ואת "המשוטטים", שטעמם אקלקטי יותר וכולל לעתים גם סגנונות שאינם מזוהים כמוזיקה "שחורה".

אוהדי ההיפ־הופ הם נערים ש"העדיפו במובהק את סגנון הראפ. הם ציינו כי הם מאזינים כמעט אך ורק לראפ, שאבים ממנו השראה ומרגישים שהוא משקף בצורה המדויקת ביותר את חוויות חייהם" (עמ' 80). החיבור שלהם להיפ־הופ נכרך בהשיבות שהם מייחסים למילים, הממלאות תפקיד מרכזי בתרבות מוזיקלית זו. בנאמנותם להיפ־הופ הם מציבים את השחורות של ארצות הברית כמודל עיקרי להשראה ולהשפעה. לעומתם, אוהדי הרגאיי וסגנונות נספחים (דאנסהול, רגאמפין) אינם מייחסים חשיבות עליונה למילות השירים. הקצב, בעיקר בהקשר של ריקוד, הוא בעל משמעות גדולה יותר בעיניהם. הם נהנים מן הרגאיי בשל הקצב המרקיט ומייחסים חשיבות רבה לכילוי במסיבות. עם זאת, בשל היותו של הרגאיי ז'אנר מוזיקלי המזוהה עם ג'מייקה, רטנר מוצא באהדה לרגאיי "תהליך של דמיון היסטורי וגאוגרפי... בו ג'מייקה נקשרת עם אפריקה, עם אתיופיה ובסופו של דבר עם הנערים יוצאי אתיופיה עצמם – לכדי מרחב זהותי (מדומיין) אחד" (עמ' 90). את הקטגוריה השלישית רטנר מכנה "המשוטטים" בשל נטייתם לצרוך מוזיקה במגוון סגנונות, גם כאלו שאינם מוזיקה "שחורה". הם "מגנים על רצונם וזכותם לשוטט, לגדוד בין סגנונות מוזיקליים שונים ובין קבוצות חברתיות שונות... הם מוכנים להתנסות בסגנונות שונים ובאופן כללי לחגוג את השונות האתנית, הלשונית והסגנונית המאפיינת את הפריפריה הישראלית" (עמ' 103).

כמעט כבדרך אגב מתגלים לאורך הדרך ממצאים המאירים את המפה התרבותית המקובלת של ישראל מזווית שונה מעט. הבולט שבהם, לטעמי, הוא העובדה שהפופ־רוק הישראלי כמעט אינו מוכר לנערים יוצאי אתיופיה שנחקרו כאן. שלמה ארצי, יהודית רביץ ואריק איינשטיין הם שמות רחוקים מאוד, כמעט בלתי מוכרים. לעומת זאת, המוזיקה היס־תיכונית, המזרחית – שאותה הם רחוקים מלאהוד – היא המוזיקה הישראלית המובהקת בעיניהם. במילים אחרות, בהווייתם של הנערים יוצאי אתיופיה, ההיררכיה הרווחת בשיח הישראלי, שהפופ־רוק הוא התרבות המוזיקלית הדומיננטית בישראל ואילו המוזיקה היס־תיכונית נדחקת לעמדת נחיתות, מתפוגגת לכדי מצג הדברים.

ואולם, אין ספק שתרומתו העיקרית של הספר טמונה בפרשנות התאורטית של רטנר, הקושרת את זהותם של הנערים יוצאי אתיופיה למושג "האטלנטיות השחורה" של פול גילרוי (Gilroy, 1993) ולמעשה גם לקוסמופוליטיות התרבותית בת־זמננו. רטנר מחבר באופן מעניין ומדויק בין תאוריה בורדיאנית לבין מושגיו של גילרוי ומראה כיצד

הטעמים במוזיקה, של זהויות. זהויות סגנון חיים, כלום האתנוגרפי שלו מתקיימת בקרבם עליהם חופפים השחורה" (lantic) תרבותי שחור ב מודרני, עכשווי המערב ב־זמננו פוסק על ההירד חוויית ההש מעליהם ולהפך במהותם, ולכונ תרבותיות ואס יוצאי אתיופיה החדשנות התו הדומיננטית לו וקוסמופוליטיו ספרו של מצב תרבותי ו תפקיד מכריע וראוי לחזור ו למגזרים נרח מקומית, מוב אתנית או מכ סובבי עולם. ובכך הם נצי קישוריות, 7

מקורות

consciousness.

modernity.

הטעמים במוזיקה, כרכיבים של סוגי הביטוס שונים, משמשים ככלי לכינון ולתחזוקה של זהויות. זהויות אלו, יותר משהן מעמדיות מובהקות, הן זהויות המושתתות על סגנון חיים, כלומר על מגוון פרקטיקות תרבותיות בשלל תחומים. רטנר מפרק בניתוח האתנוגרפי שלו דימויים מונוליטיים רווחים של צעירים יוצאי אתיופיה ומראה כיצד מתקיימת בקרבם שִׁוּנוֹת תרבותית. בהמשך לכך הוא מראה כי סגנונות החיים שמדובר עליהם חופפים במידה רבה את מסגרת העל של הזהויות שגילרוי כינה "האטלנטיות השחורה" (The black atlantic) – מושג שבאמצעותו סימן גילרוי את קיומו של מרחב תרבותי שחור בלב התברה המערבית. זה מרחב שהוא "אחר" ואף ביקורתי, אך גם מודרני, עכשווי, משתנה ומתחדש, והוא חלק בלתי נפרד מן המארג התרבותי של המערב בזמננו. עצם נוכחותו של מרחב תרבותי זה היא מעין ערעור מתמיד ובלתי פוסק על ההיררכיה האתנית והאסתטית הדומיננטית.

חויית ההשתייכות לאטלנטיות השחורה מאפשרת לצעירים הנחקרים כאן להשיל מעליהם ולהפריך את הדימוי של יוצאי אתיופיה בישראל כבלתי מודרניים, ככפריים במהותם, ולכונן את עצמם כמודרניים – כלומר, כמי ששייכים באופן פעיל למסגרות תרבותיות ואסתטיות עכשוויות. השתייכות לאטלנטיות השחורה מאפשרת לנערים יוצאי אתיופיה להדגיש באסרטיביות את ה"שחורות" שלהם ולהצטרף לאחת מחזיתות החדשנות התרבותית במערב. בתוך כך הם עוקפים את הגרסה של הישראליות הדומיננטית למודרניות ולחדשנות, ולמעשה מדלגים עליה, היישר אל חלופה דינמית וקוסמופוליטית.

ספרו של רטנר אכן ממחיש עד כמה הקוסמופוליטיות התרבותית בת־זמננו היא מצב תרבותי גורף ועד כמה לסגנונות של מוזיקה פופולרית – בעיקר פופ־רוק – יש תפקיד מכריע בכינונו ובהתעצמותו של מצב זה. הרחבתי על כך בעבר (Regev, 2013), וראוי לחזור ולהדגיש זאת לאור ספרו המוצלח של רטנר. לנערים יוצאי אתיופיה, כמו למגורים נרחבים אחרים של צעירים ומבוגרים ברחבי העולם, כינונה של חויית זהות מקומית, מובחנת ומבודלת מזו של קבוצות מקומיות אחרות – מבחינה דורית, מבחינה אתנית או מכל בחינה אחרת – כרוכה באימוץ, בהתאמה ובהטמעה של חומרים סגנוניים סובבי עולם. הם מייצרים את עצמם כגרסה מקומית של תרבויות אסתטיות עולמיות, ובכך הם נעשים למשתתפים בתרבות עולמית אחת שבה הגיוון והשונות מושתתים על קישוריות, על חפיפה ועל מכנים משותפים נרחבים.

מקורות

- Gilroy, P. (1993). *The black atlantic: Modernity and double consciousness*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Regev, M. (2013). *Pop-rock music: Aesthetic cosmopolitanism in late modernity*. Cambridge, MA: Polity.